

AMNESTY INTERNATIONAL / HUMAN RIGHTS WATCH

СПІЛЬНА ЗАЯВА

6.08.2020

Жертви незаконних затримань на сході України все ще чекають на справедливість

Улітку 2016 року Amnesty International та Human Rights Watch опублікували спільну доповідь «Тебе не існує», у якій було задокументовано свавільне тривале затримання цивільних, а також тортури та інші види жорстокого поводження з ними зі сторони як української влади, так і підтримуваних Росією сепаратистів. У багатьох випадках згідно із міжнародним правом ці порушення прав людини також вважаються злочинами. Чотири роки потому перспективи добитися правосуддя, правди та відшкодування для жертв з обох сторін залишаються туманними.

У деяких випадках затримання були насильницькими зникненнями. Це означає, що відповідні представники влади відмовлялися визнати затримання особи або відмовлялися надати інформацію про її місцеперебування та долю. У більшості випадків ці особи лишалися насильницько зниклими протягом місяців та навіть понад рік; в одному з випадків – понад два роки. Згідно з їхніми свідченнями, більшість, якщо не всіх, затриманих кували або піддавали іншим формам жорстокого поводження. Декільком відмовили в наданні необхідної медичної допомоги у зв'язку із травмами, отриманими під час тримання під вартою. Деякі колишні таємно ув'язнені страждають від проблем зі здоров'ям, які є результатом їхнього тривалого ув'язнення і жорстокого поводження з ними. Від цих наслідків вони страждатимуть протягом усього свого життя.

Наприкінці 2016 року Служба безпеки України (СБУ) приховано звільнила решту таємно ув'язнених. Військова прокуратура України розпочала розслідування повідомлень про ці практики, але наразі слідство майже не досягло суттєвого прогресу. Доповідь «Тебе не існує» містила детальну інформацію, що могла б стати фундаментом для ефективного розслідування. У серпні 2016 року, наші організації надіслали спільний лист із вичерпною інформацією та деталями щодо індивідуальних справ таємно ув'язнених до Військової прокуратури. Наш лист, зокрема, містив деталі, надані колишнім таємно ув'язненим СБУ, який відкрито заявив про своє викрадення, таємне тримання під вартою понад рік, катування та жорстоке поводження щодо нього. Пізніше інші таємно ув'язнені зробили так само.

Проте з того моменту постраждали у своїх спробах добитися справедливості стикнулися з відкритим або непрямим перешкоджанням. Наприклад, слідчі у справі намагалися закрити справу назавжди, змінивши юридичний статус ключового фігуранта з «потерпілого» на «свідка», але потім неохоче повернули його назад.

Наскільки нам відомо, з 2016 року нових випадків насильницьких зникнень та таємного тримання під вартою з боку української служби безпеки не було. Утім, Моніторингова

місія ООН з прав людини в Україні продовжує документувати короткострокові свавільні затримання з боку СБУ.

Враховуючи роки затягувань та перешкоджання, майбутнє слідства залишається неясним. Єдиною реальною перешкодою на шляху ефективного розслідування була відсутність політичної волі з боку влади. *Amnesty International та Human Rights Watch закликають українську владу знайти політичну волю, необхідну для ретельного розслідування та притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за насильницькі зникнення та катування осіб, що знаходилися під вартою СБУ.*

Наскільки нам відомо, не було здійснено кроків задля розслідування викрадень, тортур та інших видів жорстокого поводження з боку підтримуваної Росією де-факто влади в непідконтрольних уряду районах Донецької та Луганської областей. Окрім цього, немає жодних ознак, що вчинення цих злочинів, які підпадають під міжнародне право, припинилося. Підтримувана Росією де-факто влада в Донецькій та Луганській областях продовжувала практику незаконного позбавлення волі, катування та інших форм жорстокого поводження осіб. Деталі таких справ продовжували з'являтися, у той час як документувати їх ставало дедалі важче. *Amnesty International та Human Rights Watch закликають де-факто владу на цих територіях негайно припинити свавільні затримання, катування та інші види жорстокого поводження із затриманими. Вони також мають негайно надати доступ Моніторинговій місії ООН з прав людини в Україні та іншим експертним гуманітарним організаціям до місць позбавлення волі, відповідно до їхніх мандатів.*

Таємні тюрми СБУ: історія порушень та безкарності

Заперечення

Служба безпеки України неодноразово заперечувала задокументовані нами порушення й намагалася ухилитися від критики, неправдиво заявляючи, що повідомлення про насильницькі зникнення були дезінформацією, яку розповсюджувала російська пропаганда.

4 червня 2020 року Голова СБУ, Іван Баканов, не скористався можливістю проявити прозорість та ясність щодо розслідування заяв із нашої доповіді 2016 року. Під час зустрічі із керівництвом Офісу Генерального прокурора, він публічно прокоментував твердження, походження якого є неясним, про таємні затримання, що відбуваються зараз. Він сказав: «Ми захищаємось не лише від російських куль, а й від інформаційних атак та величезної цілеспрямованої брехні. [...] Ще раз наголошую – у Служби безпеки України немає жодних секретних тюрем, де нібито когось катують. Це – фантазії російських пропагандистів». Ця заява широко розійшлася в українських ЗМІ, залишаючи відкритим для тлумачення питання, чи стосується коментар Баканова також і колишніх порушень прав людини з боку СБУ.

Раніше СБУ висувала схожі заперечення в листі, який вона надіслала Amnesty International у квітні 2018 року, у відповідь на щорічну глобальну доповідь організації, опубліковану в лютому того року. У розділі про Україну порушувалося питання безкарності СБУ за її таємні тюрми, які функціонували раніше. У листі СБУ, підписаному Головою Департаменту захисту національної державності,

заперечувалося, що таємні тюрми існували й що тортури та інші види жорстокого поводження застосовувалися. У листі заявлялося, що СБУ має тільки один ізолятор тимчасового тримання у своєму розпорядженні й проводило усі свої кримінальні розслідування та затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, суворо дотримуючись закону. У конверті з листом була вирізка з каталогу меблів, на якій було зображено розкішне ліжко в так само розкішній спальні.

Таємне звільнення з таємних тюрем

Під час зустрічі 21 липня 2016 року з Головним військовим прокурором України Amnesty International та Human Rights Watch надали список з 16 осіб, яких, за інформацією організацій, таємно тримали на той момент у Харківському управлінні СБУ. У листі від серпня 2016 року, ми надали інформацію про ще двох осіб. Справи багатьох із них були задокументовані в доповіді «Тебе не існує». Після зустрічі Головний військовий прокурор публічно підтвердив намір прокуратури розслідувати задокументовані порушення.

25 липня 2016 року Харківське управління СБУ звільнило 13 людей, яких вони піддавали насильницькому зникненню, а 20 серпня вони звільнили ще двох. Згідно зі свідченнями звільнених людей, яких наші організації опитали, їх вивезли з місця ув'язнення, відвезли до випадкового місця, підпільно звільнили без будь-якого паперового підтвердження, дали їм невеликі суми готівки, щоб вони могли дістатися додому. Їм наказали не ділитися своїми історіями ні з ким. Решту – трьох осіб, що ще залишилися у таємному ув'язненні СБУ, – за інформацією наших організацій, було звільнено 12 грудня 2016 року. Українська влада досі не визнала ані затримання цих осіб, ані їхнього звільнення.

Затягування розслідування, залякування колишніх ув'язнених

Серед осіб, чиї насильницькі зникнення ми задокументували, першим, хто подав заяву про вчинення кримінального правопорушення, був Костянтин Безкоровайний. Коли Amnesty International опублікувала його справу у січні 2016 року, його приховано звільнили наступного місяця. У квітні 2018 року декілька інших колишніх таємно ув'язнених подали офіційні заяви, матеріали були долучені до розслідування, і їх було визнано «потерпілими». Проте розслідування їхніх заяв затягували, ускладнювали та залякували свідків. У деяких випадках через залякування деякі потерпілі відкликали свої заяви зі справи.

В одному доволі красномовному випадку перешкоджання у травні 2018 року, адвокатка, яка представляє Костянтина Безкоровайного, розповіла Amnesty International, що Військова прокуратура Донецької області змінила процесуальний статус Безкоровайного з «потерпілого» на «свідка», а після цього закрила розслідування щодо його насильницького зникнення та незаконного затримання. Ані Безкоровайного, ані його адвокатку не повідомили про це рішення, хоча сповіщення є вимогою закону. Адвокатка дізналася про зміну статусу тільки після того, як подала запит щодо ходу розслідування. Після декількох невдалих апеляцій, Безкоровайному повернули статус «потерпілого» і справу поновили.

Інше суттєве затягування відбулось у розслідуванні справи Миколи Вакарука. Вакарук був підданий насильницькому зникненню з 9 грудня 2014 року і до 25 липня 2016 року. Протягом цього часу, у жовтні 2015 року, його забрали до лікарні в Харкові, оскільки він потребував операції. Його лікували у відділенні інтенсивної терапії під вигаданим ім'ям. Слідство спромоглося задокументувати його шпиталізацію тільки 2019 року, влада не надала пояснення, чому це забрало стільки часу.

Була щонайменше одна ймовірна спроба залякати Вакарука, який відкрито заявляв про те, як із ним поводитись під час таємного ув'язнення, і який активно добивався справедливості. Після свого звільнення Вакарук неодноразово подорожував між територією, підконтрольною уряду, і територією, що знаходиться під контролем збройних угруповань самопроголошеної «Донецької народної республіки». 26 червня 2019 року, коли він повертався назад на підконтрольну уряду територію через контрольно-пропускний пункт в'їзду-виїзду (КПВВ) «Мар'їнка» близько 18:00, Вакарука відвели неподалік та почали допитувати двоє чоловіків, які, на думку Вакарука, працювали СБУ. КПВВ закривався, і о 18:30 чоловіки наказали йому пройти з ними до міста Курахове, що знаходиться неподалік. Там чоловіки заштовхали його до автомобіля і знову його допитали. Вони мали скріншоти з його розмови у Viber із його знайомою людиною в Донецьку. Вони поставили під питання його відданість Україні і сказали, що його застрелять, і ніхто не дізнається, що з ним станеться, якщо він не запише на їхні смартфони відео, на якому він критикуватиме Росію, російського президента Володимира Путіна та «Донецьку народну республіку». Після фільмування відео чоловіки сказали йому, що він має працювати на них як інформатор, інакше вони надішлють це відео де-факто владі в Донецьку, і сказали, що зателефонують йому пізніше. Однак вони йому не зателефонували. Вакарук не бачився з ними після цього, оскільки вони залишили місце свого перебування у зв'язку з ротацією. За тиждень до того, як його затримали на КПВВ, його дружину також зупинили і допитали там, чоловіки, які на її думку працювали на СБУ, і які запитували у неї інформацію про її чоловіка.

У грудні 2019 року розслідування насильницьких зникнень, таємних тюрем СБУ, катування та інших видів жорстокого поводження було передано від Військової прокуратури до Державного бюро розслідувань, нещодавно створеного органу, якому підслідні злочини, імовірно скоєні представниками правоохоронних органів. Раніше Генеральна прокуратура України (від 2020 року – Офіс Генерального прокурора) мала функцію нагляду за всією системою кримінальної юстиції, а також обов'язок проводити розслідування і виконувати функцію обвинувачення в судах. Створення Державного бюро розслідувань – позитивний крок, який, як ми сподіваємось, допоможе подолати конфлікт інтересів, який раніше був притаманний Генеральній прокуратурі.

Незаконне позбавлення волі, катування та інші види жорстокого поводження цивільних осіб збройними угрупованнями на сході України

Підтримувані Росією збройні угруповання на сході України продовжували свою практику «арештів» цивільних, відмовляючись визнавати факт позбавлення волі або приховуючи долю чи місцеперебування зниклої особи та піддаючи їх фізичному і психологічному насильству. З моменту публікації доповіді «Тебе не існує», нікого не

притягнули до відповідальності за ці практики, а перспектива їхнього припинення, не кажучи про притягнення до відповідальності підозрюваних у злочинах в рамках справедливого судового розгляду у звичайних цивільних судах, здається, недосяжною як ніколи.

Людина, яку затримали представники де-факто влади на сході України у контексті збройного конфлікту, не має можливості звернутися до правосуддя і не має доступу до засобів правового захисту. Судячи з усього, їхня найбільша надія – це перспектива обміну на в'язнів, яких тримає українська влада. Такою була доля щонайменше двох осіб, чії справи задокументовані у доповіді «Тебе не існує». У грудні 2017 року, Ігоря Козловського та Володимира Фомічова звільнили в рамках обміну полоненими між підтримуваними Росією сепаратистами та українською владою. Були також інші, кого звільнили за схожих обставин наприкінці грудня 2019 року.

Журналіст Станіслав Асєєв провів 30 місяців під вартою у контрольованому сепаратистами Донецьку. Його заарештували і пізніше «засудили» за начебто шпигунство. Про його зникнення повідомили в червні 2017 року і його місцеперебування залишалося невідомим протягом 45 днів, поки збройні угруповання не визнали його затримання. У грудні 2019 року його звільнили в рамках обміну полоненими.

Збройні угруповання затримали Богдана Максименка в Донецьку 10 квітня 2020 року. До його арешту він регулярно публікував проукраїнські повідомлення на свої сторінці у Facebook. Збройні угруповання обшукали його квартиру в Донецьку й забрали його комп'ютер та інші пристрої. Його родина не знала нічого про його місцеперебування протягом 73 днів. Після численних запитів та пошуків вони спромоглися визначити, що його тримають у СІЗО в Макіївці, що знаходиться неподалік Донецька і контролюється збройними угрупованнями. За словами його рідних, Максименко має серйозне захворювання серця і потребує спеціального догляду, у якому ті, хто його тримають під вартою, відмовляють.

Сергія Куріса незаконно затримали 6 вересня 2019 року невизначеними озброєними людьми біля його дому в Донецьку. Його дружина та адвокат не мали з ним зв'язку понад місяць після його затримання. Сергія звинуватили в «тероризмі» та шпигунстві на користь СБУ. Згідно із тим, що Куріс написав у листі, який він зміг передати через іншу особу, його катували в неофіційному місці позбавлення волі «Ізоляція» протягом 6 днів. Зокрема, його катували застосовуючи електрошок, підвішування за наручники з решітки, побиття та імітацію утоплення. Представники неофіційного місця позбавлення волі застосували ці методи, щоб змусити його підписати «зінання». На момент написання цієї заяви, Куріс імовірно перебуває в «СІЗО №10» у Донецьку. Через обмеження, пов'язані з COVID-19, Куріс майже не контактував зі своєю родиною чи адвокатом. Йому дозволили побачитися з адвокатом тільки 3 липня, уперше з березня. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні повідомляла, що «служба безпеки» Луганська свавільно затримала жінку, що перетинала КПВВ «Станиця Луганська» 16 січня 2020 року, і протримала її до 21 січня 2020 року. Згідно з інформацією ООН, ті, хто захопили жінку, «погрожували зашкодити її родині, допитували затриману щодо співпраці з СБУ та змусили її пройти перевірку на поліграфі».

Протягом 2016-2020 років Amnesty International та Human Rights Watch отримували інформацію про інші схожі справи, у яких ішлося про незаконне позбавлення волі, катування та інші види жорстокого поводження цивільних представниками збройних угруповань. Цю інформацію важко перевірити з огляду на відсутність доступу для правозахисних моніторингових організацій до територій, непідконтрольних уряду. Де-факто влада на цих територіях продовжує відмовляти гуманітарним організаціям та Моніторинговій місії ООН з прав людини в Україні в доступі до місць тримання під вартою.